

Горан МАКСИМОВИЋ

**ДЕВЕТ НЕОБЈАВЉЕНИХ ПИСАМА ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА
УПУЋЕНИХ АНТОНИЈУ ТОНИ ХАЦИЋУ У НОВИ САД У
ПЕРИОДУ ИЗМЕЂУ 1868. И 1906. ГОДИНЕ**

Кључне ријечи: Лазар Томановић, Антоније Тона Хацић, Бока Которска, Задар, Нови Сад, Цетиње, рукопис, преписка.

У огледу је у форми научне грађе описано и приређено за штампу девет необјављених писама Лазара Томановића (1845-1932), која се налазе у Рукописном одељењу Матице српске, а послата су у Нови Сад у раздобљу између 1868. и 1906. године, српском књижевнику Антонију Тони Хацићу (1831-1916), дугогодишњем секретару Матице српске и уреднику *Летописа*. Из писама сазнајемо околности под којима је Томановић успоставио сарадњу са Матицом српском 1868. године, а затим и како је добио Матичину стипендију за даље школовање у Новом Саду, Пешти и Грацу. Писма указују и на Томановићево превођење Гверацијевог романа *Опсада Фиоренце* (1871), те на касније околности сарадње до 1906. године, када се Томановић вратио да живи у Боки Которској и када је радио и живио на Цетињу.

У рукописној заоставштини Лазара Томановића (1844-1932), која се чува у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду, у Архиву Србије у Београду, у Државном архиву на Цетињу, те у Завичајној збирци Градске библиотеке и читаонице у Херцег Новом, сачуван је значајан број писама, која је овај српски књижевник, те политички првак Срба из Боке Которске и Приморја, а потом и Црне Горе, упућивао бројним савременицима из Новог Сада и Београда. Издвајамо имена: Антонија Тоне Хацића (1831-1916), Александра Сандића (1836-1908), Светозара Милетића (1826-1901), Димитрија Руварца (1842-1931), Милана Савића (1845-1930), Стевана В. Поповића (1845-1918), Тихомира Остојића (1865-1921), Јаше Продановића (1867-1948), Марка Малетина (1890-1968) и сл.

Овом приликом определијели смо се да приредимо за штампу девет писама које је Лазар Томановић упутио у Нови Сад књижевнику Антонију

Тони Хаџићу у раздобљу од 1868. до 1906. године, а која према нашим сазнањима до сада нису објављивана у интегралном облику. Писма су написана на бијелој хартији димензија 13x20 цм и чувају се у РОМС под инвентарним бројевима: 3696; 10556; 3680; 3681; 3686; 20236; 3682; 3684; 3683. Приликом приређивања за штампу Томановићевих писама задржали смо аутентичан облик и стил, уз минимална правописна осавремењавања текста. Напомињемо да је прво писмо, послато из Задра 3. марта 1868. године, било написано предвуковском ортографијом, а сва остала Вуковом ортографијом.

Из писама сазнајемо околности под којима је Томановић успоставио сарадњу са Антонијем Тоном Хаџићем и Матицом српском 1868. године, а затим и како је добио Матичину стипендију за даље школовање у Новом Саду, Пешти и Грацу (1868-1874). Писма указују и на Томановићево превођење романа *Обсада Фиоренције*, италијанског писца Франческа Гверација, који је у српском преводу објављен 1870-71. године у Пешти, те на касније облике сарадње до 1906. године, када се Томановић вратио да живи и ради у Боки Которској а касније на Цетињу. У тим писмима сазнајемо и за Томановићева интересовања за критичке расправе написане о дјелу Јована Стерије Поповића, јер је и сам намјеравао да «коју ријеч проговори о овом нашем пјеснику, прилично запуштеном». Сазнајемо и да је Томановић написао текст о Гундулићевом дјелу поводом обиљежавања тристагодишњице рођења овога великог барокног писца. Из писма, послатог са Цетиња 1895. године, сазнајемо да је књаз Никола Петровић додијелио орден Антонију Тони Хаџићу поводом заслуга за постављање *Балканске царице* на сцену Српског народног позоришта у Новом Саду. У писму написаном у љето 1905. године, Томановић пише и о свом приватном животу на Цетињу, о томе како се са радошћу спрема да иде на одмор у родно село Лепетане, али и о интелектуалној усамљености и жудњи за сусретима са старим пријатељима из Новог Сада.

Укратко речено, ових девет необјављених писама Лазара Томановића које овом приликом у интегралном облику предочавамо научној и књижевној публици, откривају један важан сегмент приватне и јавне биографије овога писца, путеве његовог образовања, поједине књижевне радове, планове и амбиције, његов професионални рад, те његова интелектуална хтијења и приватност.

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 3696

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ТОНИ ХАЦИЋУ
ПОСЛАТО ИЗ ЗАДРА 3. МАРТА 1868. ГОДИНЕ

Почитајемо Господине,

По дужности, која тежи на сваког Србина, постарао сам се да на позив Омладинског одбора припомогнем распростирање омладинских књига, не толико да фонд омладински помогнем, јер је број незнатан прама тим срећним земљама, колико да допре благодарна струја омладинска ако ће и кроз који живац успаваног Српства на свом српском приморју. У истој намјери ја бих се драговољно примио и распродавању истих књига колико и овђе у истом граду, толико и путницима овђе долазећим и овудијер пролазећим. А могао бих и овдашњој «Водицкиној» књижари који екземпляр дати да распродаје. Ако би срећа послужила да се распродаду уздам се да фонд омладински не би ни центесима штетовао; не распрода ли се ја бих Вам их могао опет натраг вратити. Ако бисте нашли за добро ову моју понуду примити, немојте ми слати више од једно десетак екземплара од сваке књиге; распродају ли се, Ви бисте ми могли опет поновити.

Још бих Вам имао нешто рећи као секретару Српске матице. Г. Николајевић, овдашњи протопрезвитер, једном приликом рекао ми је да му је Матица била писала да иште рачун од књижара овдашњег Батари; ал' да је њему мука са истим човеком посла имати, него да Вам се и у томе понудим: да ме опуномоћите да иштем рачун од поменутих књига и да ми у исту сврху пошљете списак истих књига. Ја сам му се обрекао да ћу Вам писати, и ево Вам се драговољно нудим. Само молим да ове моје понуде примите као најврше жеље напретка колико фонда омладинског и Матичиног толико трипут више милог нам Српства и да вјерујете искренности једног од најмањег брата српске омладине (ако сам достојан се тако назвати), која му је прва светиња на земљи...

Лаза А. Томановић

У Задру, 3. марта 1868.

Списак наручених књига.

Омладински календар 1867. 10 комада, које чини ф. 7, 00

Пут лицејских питомаца 11 комада, које чини ф. 4, 40

Заједница омладинска 9 комада, које чини ф. 3, 60

Фор. 15, 00

Дакле, у све петнаест фиорина за тридесет комада књига, као што је навише назначено. Још молим да нам их пошљете што пре узможете; ако сте послучај све распродали, онда молим да ми барем по један екземплар од сваке књиге пошљете, а за новце коме може боље гарантити од Омладинског одбора!

Опет Вас молим да пошљете семенарској библиотеци 2. број Матице 67, ако имате. Такође напомињем Вам да нам пошљете барем Костићева «Максима» из Матице, а уздам се да нећете замерити оволикој слободи

понизног
Л. А. Томановића

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 10556

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ТОНИ ХАЦИЋУ
ПОСЛАТО ИЗ ЗАДРА НА ПРЕОБРАЖЕЊЕ 1868. ГОДИНЕ

Многопоштовани господине Т. Хаџићу

Заиста ћете се зачудити сушто одједном изненада долазим, ал' се уздам да ћете разумјети како је једном младићу кад дође на раскрсницу живота па мисли којим ће путем ударити.

Ја сам ево седам година на «царском» благодарјенију у семеништу, ђе се примају само они који се мисле свештенству посветити. Дакле, и ја бих морао свештеник бити, ал' по мом убеђењу и савјету мојих пријатеља одлучио сам да не будем, него да се на више науке дадем. Но којом помоћи? То је било питање и није је не могах наћи него код «Матице српске» – и ето јој прошњу на то шиљем, а Вас опет особено молим да ми Ваше помоћи и добре ријечи не ускратите. И Вама ћу баш са свом слободом, као мом брату старијему, да срце растворим. Мене је сасвијем занио вихор, те по младом и свијесном Српству вије а у толикој је опозицији са застарјелим глупим нашим свештенством. Стојећи у семеништу, боље у – хаосу без икаквог реда унутрашњег осим звонцета што по двапут у цркву на дан зове, са завидљивим старјешинама, који су кадри прије загушити него ли распламтити које више осећање, који сваком о глави раде који им се подло не улаже, - све сам гледао да постанем сам собом властан, а нијесам

дијете имам 23 год., како ћу се боље науци предати, - јер Ви не можете дознати који је назадак и проклетство у семеништу, - и ту сам потребу баш сада најживље оћутио кад сам већ на прагу испита зрелости. К томе желећи продужити науке после осме а бојећи се оћу ли моћи догодине које мјесто добити, а код Матице не бих мого никако због касног полагања испита зрелости, одлучих још ове године искати штипендију, како би се могао мирно за испит зрелости приправити и после сигурно продужити. Но томе има нешто на путе. Ви знате да ја не знам мађарски ни њемачки да могу на њему учити, дакле ја не могу у Пешту отићи и то са осталим благодјејанцима у Текелијануму бити. И ту би ваљало да особиту доброту и призрење Матица узима прама мени: да ми допусти, пошто би ми штипендију дала, на особиту моју прошњу, да могу изван Текелијанума осму свршити. Зато Вас молим, ако нијесте сигурни, да ће ми то допустити на моју прошњу, коју мислим после оправити, - да ову моју прошњу и не износите на виђело, јер иначе не бих могао ја тамо доћи а овђе бих остао на сред пута, кад бише ми дознали што мислим учинити. Ако ли сте увјерени да ће ми Матица то допустити, као и лане оној двојници у Бечу, то радите како Вас душа учи; ја Вас нећу даље узнемиравати. Кад би захтјевала славна Матица да и ја у Нови Сад дођем ја бих дошао, премда би ми на путу стојао путни трошак и мисао како ћу моћи на тамошњој гимназији успјети.

Примио сам књиге Владимирове и почео сам их распродавати. За они мој чланчић ако не узможе изаћи у Календару омладинском а Ви га ставите у «Матицу» само ако знате да то ваља.

Опет Вам се препоручујем и молим да ми опростите на начин којим пишем. Сведочанство другог Течаја, као што сам у прошњи рекао, послаћу тек кад ми га даду после 31. августа, и ту ми будите на руци!

Ваш понизни
Л. Томановић

У Задру на Преображеније 1868.

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 3680

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ТОНИ ХАЦИЋУ
ПОСЛАТО ИЗ ПЕШТЕ НА СПАСОВО 1870. ГОДИНЕ

Господине и мој освједочени Пријатељу!

Ја се надам да ће Вас затећи у здрављу ово са мојијем преводом «Обсаде», од ког Вам прве двије свеске пружам у знак мог поштовања – као Анту Хаџића. Сада тек Вам шиљем прву свеску зато што знам да сте у Н. Саду ил' недалеко у Карловцима. Но пошто сте Ви у исто вријеме уредник «Матице» и «Младе Србадије» то морам Вас мало задржати, што се надам познајући Вашу доброту, да ћете ми дозволити.

Ви сте у «Матици» препоручили мој превод, кад сам га огласио, а кад сам га на свијет издао, Ви у «Матици» ћутите и «Младој Србадији» ама ниједном рјечицом га не препоручисте, што више наричете за новцем, што ће за њ' српски народ издати.

Господине! Један од првијех младијех Србаља на душу ми је ставио да ја то дјело превађам, макар и на комаде по новинарским подлисцима; а то је био покојни Жујовић. Он је мени рекао да ништа не би благодатније плодом уродило из туђе књижевности у Српству као дјела Гверацијева, а он је познавао и руске и немачке и француске романсијере. То ми је био точак од српске стране. Тако мисле о Гверацију и студенти Руси, то сте Ви имали доброту да ми учините на руку, да дознам, и то ме дознавање у правом мњењу покојног Жујевића увјерило и то тако да би довољно било да ме на велико подузеће потакне, и да ја немам срца да разумијем боженственог Гверацију, и да ја не знам како обожава Гверацијева дјела народ Дантеа, Петрарке, Таса и осталијех великана, којијема се и још не може никакав народ ни приближити а камоли достигнути их. - Ал' сам ја познавао своју слабу страну – знао сам да немам језика да изрази оно што срце разумије, и зато сам се баш на Вас господине, окренуо молбом, да Ви као, први фактор, такорећи, у Матици и Омладини потпомогнете моје подузеће, па да се које друштво од поменутијех прими издавања «Обсаде». Ал' мјесто тога ја сам добио од Вас одговор «преко» Т. Н. да су оба друштва ове године «јакко оптерећена» у издавању дјела, те да на годину одложим. Мене је то увредило, јер знајући да оба друштва не раде ни оно што би морала радити обично, држао сам да сте ме само «тактом» одбили – и сам се усудих! – Кад сам по новинама огласио превод,

стиже ми пријатељско писмо из Задра, пуно «очинског» страха које ме опомињаше да најприје добро премјерим дубину и висину Гверацијевијех дјела, и његов начин писања по ком је један од најтруднијех списатеља талијанскијех. Ал' му ја одговорих, да се ја не пуштам на књижевно поље да уберем вијенац зелени, што више, да и не признајем да ми примамо данас списатеља, зато да се немам чега бојати – немам ништа да изгубим а не идем за ничим да добијем! Моја је намјера тек, писао сам му даље, да поднесем српскоме народу огледало у ком ће моћи надозрети своје издајице, лажне као и остале, кукавице, пријатеље и непријатеље. Друго ништа! А толико познајем један и други језик, да се у огледалу узможе Српство огледати. – Зато можете господине, и у предговору моме видјети гдје сам ја сам себе најбоље оцјенио и своју голотињу открио. И у томе смислу да сте изашли у Вашем листу па да сте ме као прави пријатељ извели бар на које моје погрјешке у писању, ја бих Вам јавно благодарио као и сваком другом мом учитељу; ал' Ви то не урадите! а не вјерујем да се радујете гледајући ме у тијем погрјешкама. Но ја то од Вас не могу ни истраживати нити сте Ви дужни мене учити, и зато Вам просто што год сте у погледу Л. Томановића рекли у Вашем листу. Ал' зашто господине да Ви народ српски одбијате од «романа» Гверацијевог, који покреће блато и сирће смоле? Зашто да наричете за новац, када се мени није ни коректура исплатила? Ил' зар мислите да ја «Обсадом» шпекулацију терам? Зар Ви мислите да сам ја коју стотину у џеп ставио, као што су то радила остала «браћа»? Ил' сте по њима и мени судили, ил' преко мене њима пребацили? Ал' немојте заборављати, да и још српске књиге није свијета угледало по 35 фор. табак осмине, као и то да шес табака мојијех одговарају 18 табака романа ког је једно друштво издало, па да ја исти материјал продајем за 50 нов. што га је то друштво за 100 нов. продавало.

А је ли могуће, господине, да су претежније моје граматичке погрјешке, моја сиротиња у фразама, моја тешкоћа стила од дјела тако важног, ком и Ви не одричете важност? Та ако није, онда зашто да Ви отуђујете читаоце и народ од «Обсаде»? Зашто онда Ви као орган Омалдине, да не препоручите дјело – језгру не осврћући се на лоше рухо? Ил' је Вама прече ово од прве? Ал' баш толико Вас познајем, те то не вјерујем, баш се и усуђујем оволико Вас беспокојити. Ја не могу вјеровати да се то хотимице догодило; што више ја држим да је злоупотребио Вашу доброту који човјек који није имао срца да разумије Гверација, него само очи да види црно на бијело, јер да га је Гверацијев «пламен ума и срца» заносио, не би имао када нити би могло примијетити, што је моје слабо перо «у» мјесто «е» и подобно написало. Ал' је ли право због тога да орган Омладине српске онакву симпатију изјави једном првом роману Гверацијевог, је ли то достојно Омладине? Ја држим, да није, и због тога и обраћам Вашу пажњу на то у интересу исте, нипошто пак у интересу

«Обсаде», јер које срце буде рођено за њу, оно ће је и разумјети, нити ће га кадро бити угасити ни «силна Турадија» а камо ли «Млада Србадија»!

Ја се надам да ће Вам ово бити још један доказ, да сам у истини душом и тијелом омладинац, којијем ме Ви називљете – било малициозно или искрено, свеједно – и због тога се надам да ћете ме и осле у истом мњењу код Вас задржати, чим ћу се ја у мојијем горњијем часовима тјешити.

У Пешти на Спасово 1870.

Вама вазда готов и услужан
Л. А. Томановић

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 3681

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ТОНУ ХАЦИЋУ
ПОСЛАТО ИЗ ГРАЦА 3. НОВЕМБРА 1871. ГОДИНЕ

У Грацу, 3. новембра 1871.

Поштовани господине!

Ја сам послао прошњу на Књижевно одјељење да ми одредјели какву помоћ од оне своте што је одређена за припомоћ Текелијанцима на страни, али какве сам ја среће бојим се да ће ме и та припомоћ мимоићи, с тога се и обраћам на Вас да Вас молим да ми ту припомогнете ако сте кадри. Препоручио сам и Лазу Костићу кад је био на Цетињу, ал' се бојим да ће бити да ме заборавио, него му напомените.

Још Вас молим да ми пошљете «Заједницу» у којој су стенографске биљешке Кикиндске скупштине – и да сте Здраво Вашем старом

Л. А. Томановићу

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 3686

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ХАЦИЋУ ПОСЛАТО
ИЗ ХЕРЦЕГ НОВОГ 1. ФЕБРУАРА 1884. ГОДИНЕ

Велецијењени Господине,

Молим Вас, да ми назначите је ли ће што писано о животу и ђелима Јована Стерије Поповића и по могућству да ми дотичне чланке набавите, узајмивши ми их или давши ми их у препису на моја трошка, ако нијесу дуги.

По овој мојој молби већ разумијете, да сам намјеран коју ријеч проговорити о овом нашем пјеснику, прилично запуштеном.

Ја се ћах ком млађем пријатељу тамо обратити, али се бојим да бих од њега одговора чекао до судњег дана и то узалуди.

Зато сам се усудио Вама обратити овом молбом, познавајући Вашу доброту и Ваше заузимање околу народни књига.

Што је од албума Бранкове славе? Немојте изоставити манифестације дубровачке том приликом.

С особитијем поштовањем
У Херцег Новоме, 1. 2. 1884.

Ваш понизни
Др Л. Томановић

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 20 236

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ТОНИ ХАЦИЋУ
ПОСЛАТО ИЗ ХЕРЦЕГ НОВОГ 24. 12. 1887. ГОДИНЕ

Врло цијењени Господине,

Као члан књижевног одељења Матице српске ово Ви шиљем као секретару Матичином и уреднику српског Летописа овај мој прилог књижевни, да га употребите како боље знате.

Пошто се сада слави тристогодишњица Гундулићева и пошто по свој прилици неће бити говора о Гундулићу на свечаној сједници Матичиној

на Савиндан, ја мислим да би се овај мој прилог могао на истој сједници прочитати. Иако није расправа богзна како научна, али је предмет нов па би лијепо било да од Матице започне рад око исправљања Османиде, која је наказа не само преписивањем него и прештампавањем!

Ако није за сједнице, а Ви радите у првој свесци Летописа да уђе. Награду пак не тражим, али ако заслужује мој рад какве награде, радо бих је примио.

С поштовањем

Нови 24. 12. 1887.

Др Л. Томановић

П. П. Ја нијесам примио ниједну књигу Коњевиху, а као члану ишло би ми; дакле молим да ми их пошљете.

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 3682

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ТОНИ ХАЦИЋУ
ПОСЛАТО ИЗ ЦЕТИЊА 1. 11. 1895. ГОДИНЕ

Цетиње 1. 11. 1895.

Драги Пријатељу!

Једва једном дође и одобрење (из Беча) одликовања, којим ти је Њ. В. Књаз Никола хтио изразити своје признање и захвалност за труд, који си уложио да његова «Балканска царица» онакав успјех постигне на тој најстаријој српској позорници.

Био је одликован исто и г. др Станојевић, начелник вашег позоришта, али то одликовање није било одобрено, као што није било одобрено у своје вријеме ни одликовање г. Николе Вучевића ни Илије Вучевића!

Било је ријечи и за глумце г. Добриновића и г. Ружића, али су они остављени до друге прилике.

Читао сам у митровачкој «Привреди» суд о «Б. ц.» – ко је тај велики естетичар и које боје?

А сада ти искрено честитам ово одликовање, и не знам којему сам се одликованоме до сад више радовао! Пиши ми, јесмо ли погодили, кога

је требало још одликовати, и јесте ли задовољни с нашим избором.

Црна Гора нема него један ред, и с тога III степен његов одговара II-оме, н. п. Св. Савског реда.

Најпослије ти честитам, што си се тако поносно опростио тешкога бремена Матичиног секретарства. Дај Боже, да у том покоју доживиш доста радоснијех дана у Српству, коме си твој живот посветио.

С братскијем поздравом
Твој стари пријатељ
Л. Томановић

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 3684

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ТОНИ ХАЦИЋУ
ПОСЛАТО ИЗ ЦЕТИЊА НА ДАН СВЕТИХ АПОСТОЛА ПЕТРА И
ПАВЛА 1905. ГОДИНЕ

Цетиње, на дан Св. апостола Петра и Павла, 1905.

Врло цијењени и драги мој Пријатељу!

Пошто се Господар вратио из иностранства, ја сам му твоје писмо прочитао од ријечи до ријечи, и кад сам довршио читање одма је благоизволио наредити ми, да саопштим министру иностраних дјела г. Гавру Вуковићу, да је Њ. К. В. Одликовало г. Е. Мука III-им степ. Данилова реда, те да је наредило да то извршим, што сам ја писмено и учинио, и мислим да је већ највиша наредба и извршена.

Ја се даље нијесам могао о томе старати, јер смо ово испред судских ферија, које од данас почињу, и у светачке дане радили, а у пракси и преко канцеларијских ура, само да посвршавамо хитније послове; а данас сам се справљао да сјутра зором кренем пут мога родног сеоца, у тишини којег мислим цијеле ферије провести, а да се отолен никуд не макнем, премда би ме срце вукло низ Далмацију па и к вама у Војводину, да се са старим пријатељима видим и с њима поразговорим, иако ми се чини, да би за то требало много више времена него ми је од данас до Великог Госпођиндана – толико је души мојој потребито пријатељског разговора са људима које љубим и поштујем, а с којима се давно не дописујем,

не из немарности, већ с тога што апсолутно не могу. Сада смо само четворица што вршимо дужности апелационог и касационог суда, уз то сам оптерећен предсједничким дужностима, које вршим прије и после суђења и рјешавања. Отуда ћеш и сам схватити, да ли ми преостаје времена за пријатељску преписку.

С тога једва чекам да се повучем у тишину мог родног сеоца, гдје бих ипак раширених рука дочекао сваког мог пријатеља, иако не у раскоши, која тамо међу вама влада, али одиста срдачности ништа мањом од ваше. И то само у Лепетанима, у очинској ми кући, јер овдје живим бећарски са сином, официром коњичким, који сада врши дужност придворног ордонанса официра у оскудици коњице, што га не задовољава, и само га задржава љубав према мени и према родним странама те још није пошао у Италију, гдје је школовање довршио, или у Србију. То је узрок што се овдје још нијесмо окућили, него својом кућом сматрамо ону у Лепетанима, гдје ми један брат с фамилијом живи.

Ово ти у хитњи пишем, пошто сам све уредио и паковао, да ујутро зором кренем, па ипак видиш, како се нијесам могао уздржати, да ти оволико не напишем, из чега ћеш у неколико моћи појам добити о моме стању.

Желим да те ово моје писмо затече у добром здрављу и да у њему још дуго порадиш на корист Српства као и до сада, што свједочи и твоје ми мило писмо, јер си и њим општој српској ствари послужио.

Ако се још који мој пријатељ стари мене сећа, буди му тумач душе моје, коју сам ти овим изнио.

Твој стари пријатељ
Др Л. Томановић

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 3683

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ТОНИ ХАЦИЋУ
ПОСЛАТО ИЗ ЦЕТИЊА 19. 2. 1906. ГОДИНЕ

Драги мој Пријатељу А. Хацићу!

Вријеме је већ да ти одговорим на твоје вазда драго ми писмо од 30. 1.; али ћеш чути, зашто ти прије нијесам одговорио.

Прије свега, ништа ти не знам казати о тој њемачкој списатељки Теи, ни о њеном борављењу на Цетињу, а још мање о каквом њеном дјелу.

Она је могла бити на Цетињу и дуже времена а да ја ништа не знам, јер по кафанама не идем, а на шетњу излазим изван вароши. Тако мало што знам што се овдје збива, осим што се на јавност не изнесе.

Што се тиче проф. Муке – могу ти рећи да ми је не мало муке причинио. Као што ти усмено овдје казах, Господар је и по други пут био наградио, да му се и знак ордена (крст о грлу) пошље, што сам ја писмено саопштио министарству, ком се више пута обраћао и настојао да се Господарева заповијед изврши, и сваки пут добивао обећања и увјерења, да ће се извршити. У то наступи промјена, и нови кабинет, како ми рекоше, неће никоме знакове ордена давати него само диплому, јер се досада много на ту сврху утрошило.

Дакле, да се сврши и то питање: пиши проф. Муки да сам набави III степен Данилова реда за независност код V. Majer's Filo у Бечу.

А што ти досада нијесам одговорио, био сам смућен и заузет услед пожара у Великом суду, о коме ћеш бити читао. Није било велике штете, али можеш себи преставити, какав је хаос био наступио у В. суду! Требало је опет све парнице у ред довести и све на своје мјесто ставити, и уз то текуће послове обављати. А у В. суду ја сам са једним чланом (два су министри послали) и два-три секретара – новајлије. Да не би једног писара старијег, шћах још на већу муку бити. А пожар је уништио архив од г. 1897; уз то последње три године, од како смо ми у В. суду, све списе свршених парница, повраћали смо обласним судовима, а задржавали само наше концепте и записнике. Стари архив пак до 1897. Налази се у манастиру. Ово би могао у једној биљешци и у Летопису саопштити, пошто се по листовима може мислити да је читав архив уништен.

Изручи моје поздраве дру Политу, Ђуру Вукићевићу, Мародићу и другим мојим пријатељима у твом кругу, а ти буди вазда здрав и весео твоје староме пријатељу,

Др Л. Томановићу

Извори и литература:

ТОМАНОВИЋ 1868: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хаџићу послато из Задра, 3. марта 1868. године; инв. број 3696

ТОМАНОВИЋ 1868: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хаџићу послато из Задра, на Преображење 1868. године; инв. број 10556

ТОМАНОВИЋ 1870: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хаџићу послато из Пеште, на Спасово 1870. године; инв. број 3680

ТОМАНОВИЋ 1871: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хаџићу послато из Граца, 3. новембра 1871. године; инв. број 3681

ТОМАНОВИЋ 1884: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хаџићу послато из Херцег Новог, 1. фебруара 1884. године; инв. број 3686

ТОМАНОВИЋ 1887: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хаџићу послато из Херцег Новог, 24. 12. 1887. године; инв. број 20236

ТОМАНОВИЋ 1895: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хаџићу послато из Херцег Новог, 1. 11. 1895. године; инв. број 3682

ТОМАНОВИЋ 1905: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хаџићу послато из Цетиња, на дан Светих апостола Петра и Павла 1905. године; инв. број 3684

ТОМАНОВИЋ 1906: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хаџићу послато из Цетиња, 19. 2. 1906. године; инв. број 3683